

NAUJOS DISERTACIJOS

A. Nesavas

Ericho Fromo etika (kritinė analizė) *

Darbas skirtas socialinio filosofo ir psichoanalitiko Ericho Fromo (Erich Fromm) etinių pažiūrų analizei. Šis mokslininkas, disertanto nuomone, užima ypatingą vietą šiuolaikinių psichoanalizės teoretikų tarpe. Jis bene vienintelis, kuris pateikė ne tik asmenybės teoriją, bet suformulavo ir etinę koncepciją. Tačiau E. Fromo etinės pažiūros buvo nepakankamai ištirtos ir įvertintos ne tik buržuazinėje, bet ir marksistinėje filosofinėje literatūroje. Daug daugiau dėmesio susilaukė jo socialinė teorija, E. Fromo sąlytis su K. Markso idėjomis bei jomis paremta Vakarų visuomenės kritika.

Esminis E. Fromo socialinės filosofijos skirtumas ir specifika, disertanto nuomone, yra tai, kad joje nepasitenkinama vien negatyvia (kaip, pavyzdžiui, T. Adorno, H. Markūzės, D. Rismeno ir kitų teorijose) žmogaus ir visuomenės analize. Pozityvioji jo filosofijos pusė ir yra etika, išreiškianti sociališkai angažuotos E. Fromo filosofijos galutinį tikslą. Disertacijoje siekiama atskleisti imanentinį E. Fromo etikos ir jo socialinės teorijos ryšį. Disertantas nagrinėja E. Fromo etines pažiūras ne tik jo paties filosofijos kontekste, bet ir atitinkamų teorinių bei konceptualinių sąlyčių (su froidizmu, neofroidizmu, egzistencializmu, marksizmu) fone. Svarbiu analizės aspektu laikytinas E. Fromo filosofijos teorinių šaltinių išaiškinimas. Tuo buvo siekiama parodyti jo filosofijos ir etikos teorines bei idėjines ištakas, o tuo pačiu atskleisti socialinį kontekstą bei parodyti E. Fromo

etikos vietą šiuolaikinėje Vakarų filosofijoje ir dvasinėje kultūroje. Ši tema nebuvo disertanto iki galo išbaigta. Nagrinėdamas E. Fromo filosofines pažiūras, disertantas panaudojo beveik visus jo darbus, įskaitant ir pačius paskutiniuosius, pvz., „Žmogiškojo destruktivumo anatomiją“ (1973).

Disertacijos struktūra rodo, jog autorius pagrįstai prieina prie E. Fromo etikos analizės, išdėstydamas ir atitinkamai interpretuodamas jo filosofinę antropologiją. Pirmajame disertacijos skyriuje „Žmogaus koncepcija E. Fromo filosofijoje“ nagrinėjami „ontologiniai egzistencijos klausimai“, „žmogiškosios situacijos“ samprata, „žmogaus prigimties“ problema. Pirmojo skyriaus poskyriuose išdėstoma ne tik E. Fromo žmogaus koncepcija, bet ir žymia dalimi paliečiama jo socialinė filosofija apskritai, parodoma, kaip iš filosofinio žmogaus modelio atsiranda E. Fromo etinės teorijos struktūra ir jos pagrindimas. Imdamas išieties tašku psichoanalizę, bet radikaliai transformuodamas ją, E. Fromas „išverčia“ Z. Froido klinikinės sąvokas į šiuolaikinės filosofijos ir sociologijos kategorijas. Atsisakydamas mechanistinės Z. Froido žmogaus sampratos, jis mėgina atrasti ir reinterpretuoti tuos aiškiai nesuformuluotus, implicitinius psichoanalizės teiginius, kurie įgalintų sukurti naują empirinį „žmogaus mokslą“ plačiausia prasme, suponuojantį ir etinį žmogaus idealą. E. Fromo požiūriu, žmogus pirmiausia yra socialinė būtybė, kurią formuoja visuomenė. Kita vertus,

* Filosofijos kandidato laipsnio disertacija, apginta 1975 m. birželio 24 d. VVU Istorijos fakulteto Mokslo laipsnių teikimo tarybos posėdyje. Mokslinis vadovas — docentė K. Rickevičiūtė; oficialieji oponentai: filosofijos daktaras profesorius J. Minkevičius ir docentas J. Repšys.

tai būtybė, gyvenanti specifiškais egzistencijos sąlygomis. Todėl E. Fromas siekia suvokti žmogų, kaip pažymi A. Ne-savas, pagal biologinę (instinktyvinę) jo struktūrą, perprasti socialinių sąlygų įtaką žmogaus formavimuisi bei su tuo susijusias etines ir moralines problemas. E. Fromas mėgina pateikti tam tikrą „transcendentalią“ žmogaus analizę, apimančią visus šiuos tris aspektus.

Pirmajame disertacijos skyriuje nagrinėjama ir E. Fromo suformuluota socialinio charakterio koncepcija, tam tikra prasme esanti E. Fromo etikos išeities tašku, nes „charakteris yra etinio sprendimo turinys ir žmogaus etinio vystymosi tikslas“. Pateikiama E. Fromo išskiriamų charakterio orientacijų klasifikacija, parodomi skirtumai nuo Z. Froido kliniki-nių charakterio charakteristikų. E. Fromo nuomone, charakterio orientacijos ir socialinės struktūros koreliacijos analizė svarbi aiškinant ne tik charakterio susiformavimo priežastis, bet ir patį visuomenės funkcionavimą. Taigi, remdamasis socialinio charakterio koncepcija, kaip pabrėžia disertantas, E. Fromas mėgina paaiškinti ne tik psichologines visuomenės funkcionavimo sąlygas, bet ir atskleisti, kodėl visuomenėje įsigali tam tikros idėjos ir idealai. Tačiau pripažindamas K. Markso teiginį, kad ekonominis faktorius yra visų socialinių pertvarkymų pagrindas, E. Fromas įrodinėja, jog socialinė-ekonominė struktūra yra tik vienas asmenybės formavimosi polių; kitas polių — psichologinė žmogaus prigimtis. Kadangi E. Fromas pabrėžia žmogaus prigimties dinamiškumą ir tam tikrą autonomiškumą, tuo pačiu nuvertina socialinės struktūros vaidmenį. Socialinei aplinkai suteikia labai ribotą funkciją: išryškinti žmogaus prigimtyje a priori esančias savybes. Socialinės struktūros progresyvumo kriterijumi tada tampa adekvatumas imantentiniams žmogaus prigimties poreikiams.

Antrajame skyriuje „Psichoanalitinė E. Fromo etikos koncepcija“ išdėstomi psichoanalizės ir etikos ryšio, etinių

normų objektyvaus pagrįstumo, produktyvumo ir destruktivumo, kaip pagrindinės etinės alternatyvos E. Fromo filosofijoje, klausimai, atskleidžiamas E. Fromo etinio humanizmo utopiškumas. Čia parodomas E. Fromo siekimas sukurti nuoseklią normatyvinę etiką, kitokią negu egzistencialistinės ir neopozityvistinės koncepcijos. Dabartiniu metu galima kalbėti apie savotišką medicinos, psichologijos ir etikos integracijos procesą. Jo priežasčių reikėtų ieškoti perėjime nuo siauros ligos sampratos prie daugiamatės žmogaus koncepcijos. Ryšium su tuo pateikiama E. Fromo ortodoksinio freudizmo interpretacija, jo požiūris į psichinę ligą bei terapijos galutinį tikslą. E. Fromui psichinė sveikata *ex definitione* yra normatyvinis apibrėžimas, suponuojantis ir tas vertybes, kurios privalo būti realizuotos. Žmogaus prigimties poreikius laikydamas „universalios“ etikos normų šaltiniu, E. Fromas siūlo utopinę humanistinės etikos teoriją, nes visos socialinės problemos yra paverčiamos individo moralinio nusistatymo problemomis. Todėl disertacijoje pažymima, kad E. Fromui nepavyko išspręsti žmogaus egzistencijos šiuolaikiniame pasaulyje etinių problemų, pasiūlyti naujos etinės orientacijos, galinčios padėti Vakarų pasaulio žmogui išvengti susvetimėjimo ir destruktivumo.

Savo atsiliepimuose disertaciją teigiamai įvertino disertanto mokslinis vadovas doc. K. Rickevičiūtė, kolektyvinis oponentas — šiuolaikinės buržuazinės filosofijos ir antikomunizmo kritikos sektorius prie Lietuvos TSR MA Istorijos instituto Filosofijos, teisės ir sociologijos skyriaus, oficialieji oponentai prof. dr. J. Minkevičius ir doc. J. Repšys. Oponentų nuomone, disertacijai būdingas struktūrinis rišlumas ir vientisumas, ji pagrįsta autentiškais šaltiniais ir turi pakankamą bibliografinį bei istoriografinį kontekstą.

Tai pirmoji disertacija respublikoje, skirta ne tik psichoanalizės, bet ir neofreudizmo problematikai apskritai.

A. Šliogeris